

kielen akkusatiiviobjekti on päätteetön, kun lauseessa ei ole subjektia, ja mainit- si yhdeksi tapausryhmäksi lauseet, joi- den predikaatti on imperatiivin 1. tai 2. persoonassa, »joiden yhteydessä ei sub- jektisanaa esiinny». (Siis esim. *Osta/Os- takaamme/Ostakaa kiikari.*) Siro ei mainitse tapauksia, joissa pronomini on tällaisissa lauseissa pantu ilmi.

Akkusatiiviobjektin päätteellisyyden ongelmia käsitteli laajemmin Kalevi Wiik tutkimuksessaan »Suomen akkusa- tiiviobjektin muoto» vuodelta 1972. Hä- nen käsityksensä akkusatiiviobjektin päätteettömyyden ehdoista on sama kuin Siron (hän lausuukin alaviitteessä s. 10 velkansa Sirolle julki), eli Wiikin omien sanojen mukaisesti: »Jos lausees- sa on päätteetön subjekti (nominatiivi- subjekti), lauseen objektiin lisätään suf- fiksi *-n.*»

1. tai 2. (ylivoimaisesti tavallisemmin tietenkin 2.) persoonan imperatiivin pre- dikaattinaan sisältävät lauseet vaativat akkusatiiviobjektin päätteetöntä muo- toa, olipa persoonan mukainen prono- mini pantu ilmi tai ei. Wiik ottaa huo- mioon myös tapaukset, joissa pronomi- ni on pantu ilmi; hänen esimerkkilau- seissaan kaadetaan karhuja, niinpä tätä- kin tapausta valaistaan lauseella *Kaada sinä karhu.* Hän kuittaa asian lyhyesti seuraavin perustein, käyttäen generatii- visten transformaatioteorian termejä (s. 13):

»Esittämäni toinen näennäinen poik- keus »kaada sinä karhu!» selittyy taas siihen [!], että tämän lauseen tulostus- muodossa esiintyvä »sinä» ei ole mikään varsinainen subjekti; se on pikemminkin irrallinen, appositionomainen määräys, joka ei esiinny lauseen subjektin paikalla ainakaan siinä vaiheessa, kun AKKUSA- TIIVISÄÄNTÖÄ sovelletaan.» (Kapitelointi Wiikin.)

Wiikin tulkinta — siis että imperatiivi- lauseen ilmi pantu 1. tai 2. persoonan pronomini ei ole subjekti vaan appositio — näkyy tulleen hyväksytyksi: vastaväit- teitä en ole nähnyt, ja tulkinnan toista-

Imperatiivin tekijäpronomini

1. Paavo Siro esitti Suomen kielen lau- seopissaan (1964: 85–86), että Suomen

vat sellaisenaan Auli Hakulinen ja Fred Karlsson ensin suomen akkusatiivia koskevassa Virittäjän-artikkelissaan (1975) ja sitten teoksessaan »Nykysuomen lauseoppia» (1979).

Artikkelissaan Hakulinen ja Karlsson käyttävät tapauksesta esimerkkiparia *Kaada sinä karhu* ja *Kaada Matti karhu* (s. 341), ja muotoilevat käsityksensä (s. 342): »Imperatiivilauseiden (10) ensimmäistä NP:tä ei voi pitää subjektina, mikä käy ilmi verbin kongruoimattomuudesta tapauksessa *Kaada Matti karhu*.» Käsityksensä siitä, mikä tämä NP sitten on, he esittävät »Nykysuomen lauseopissa» (s. 187; esimerkkinä lause *Ota sinäkin tuoppi lisää*): »Imperatiivissa (158) on kuitenkin NP *sinä* lähinnä appositio — —.» (Sitaattien kursivoinnit Hakulisen ja Karlssonin.)

Wiik ei esitä tarkempia perusteita käsitykselleen, että imperatiivimuodon tekijänä oleva 1. tai 2. persoonan pronomini on luonteeltaan appositio; kyseessä tuntuukin olevan hähtätäinen yritys päästä eroon akkusatiivisääntöä rikkovasta kysymyksestä. Hakulinen ja Karlsson ovat artikkelissaan (1975) pyrkineet löytämään perusteen Wiikin kannalle ja omalle yhtenevälle mielipiteelleen. Käsitykseni mukaan Wiikin kanta ei ole oikea, ja on todettava Hakulisen ja Karlssonin jättäneen tarkastelunsa puolittihen. Jatkan sitä eteenpäin pitäen huomioni kohteena heidän esittämänsä lauseparia *Kaada sinä karhu* ja *Kaada Matti karhu*.

2. Asiaa tarkemmin katsoen on ilmeistä, että näissä lauseissa ovat sanat *sinä* ja *Matti* aivan eri tehtävissä.

Matti todellakin on appositio, tarkemmin sanoen lauseen puhuttelulisäke, ja muusta lauseesta tyystin erillään. Sen voi sijoittaa lauseessa mihin hyvänsä (*Matti, kaada karhu* ~ *Kaada karhu, Matti* — näissä muunnoksissa esiintyvä pilkku on asian kannalta epäolennainen; ja vanhakantaisempi oikeinkirjoitushan vaatisi tuohon *Matti*-keskiseenkin lau-

seen pilkut *Matin* molemmin puolin). Lauseet *?**Sinä, kaada karhu* ja varsinkin **Kaada karhu, sinä* ovat käymättömiä; tosin ensin mainittua tyyppiähän näkee huonoissa käännöksissä, ja täydennettynä kohdistusadverbiaalilla *siellä* (esim. *Sinä siellä, avaa ovi*) se kelpaa hyväänkin yleiskieleen. Mutta tämä lauseenalkuinen *sinä* tai *sinä siellä* on yhtä kaikki funktioltaan vokatiivinen, puhutteleva — samoin kuin *Matti* kaikissa kolmessa sanajärjestysmuunnelmassa. Näin ei sen sijaan ole *sinä*-pronominin laita, kun se on imperatiivipredikaatin jäljessä seuraavana. (Palaan tähän tuonnempana.)

On tärkeää myös huomata, että puhuttelu *Matti* voi esiintyä aivan samassa tehtävässä myös silloin, kun lauseen predikaattina on jonkin muun persoonan imperatiivi (silloinkin vapaavalintaisella paikalla): *Kaatakaa/Kaatakaamme/Kaadetaan Matti karhu; Matti, kaatakaa/kaatakaamme/kaadetaan karhu* jne. Pronomini *sinä* ei käy näihin ensinkään; ylipäänsä jos imperatiivilauseessa on predikaatin jäljessä pronomini, sen on oltava samaa persoonaa kuin itse verbi (*Kaatakaa te karhu* ~ *Kaadetaan me karhu*). Sen sijaan äskeisenlainen vokatiivinen *sinä/te siellä* käy tällaisiinkin tapauksiin (siis esim. *Sinä siellä, kaatakaa karhu*); tämä osoittaa selvästi, että kuten *Matti*, ei sekään ole luonteeltaan sama kuin imperatiivipredikaattia seuraava persoonapronomini.

3. Missä tehtävässä sitten esiintyy pronomini *sinä* (muissa persoonissa vastavasti *me* ja *te*) imperatiivipredikaatin yhteydessä?

Vastaus on: ennen kaikkea kontrasttiivisesti, ilmaisemaan että joko kaskyn antava puhuja itse tai joku toinen tekee jotakin muuta kuin sitä, mitä puhuteltavan käsketään tehdä, esim. *Tiskaa sinä niin minä kuivaan* ~ *Tiskaa sinä niin Matti kuivaa*. Toisen tekijän ja toiminnan ei tarvitse olla ilmi pantuina: lauseen *Kas-tele sinä kukkapenkit* luontevin konteksti

on, että puhujan (tai jonkun muun) oletetaan tekevän tai aikovan tehdä jotakin muuta. Adverbeilla voi tarkentaa tulkin-taa: *Tiskaa sinä tänään* (= joku muu tiskaa toiste); *Istu sinä tuonne pöydän päähän* (= muut istuvat muualla); *Ota sinäkin tuoppi lisää* (= niin kuin muut; -kin-liitepartikkeli ilmaisee tekemisen sa-muutta).

Kontrastiivisen käytön ohella pronomini ilmeisesti pannaan imperatiivilauseissa ilmi myös lieventämään käskyn sävyä (*Istu sinä tuonne* kuulostaa ystävällisemmältä kuin *Istu tuonne*); tämä on sellaista toissijaista käyttöä, jota Valma Yli-Vakkuri on monista suomen kieliopillisista muodoista tutkinut tuoreessa väitöskirjassaan (1986). Mutta koska tämä ei vaikuta käsittelemääni asiaan, sivuutan sen tässä pitemmittä puheitta.

4. On kaksi syytä, joiden vuoksi imperatiivilauseissa esiintyvä nominatiivimuotoinen 1. tai 2. persoonan pronomini mielestäni on tulkittava subjektiksi (tai oikeastaan kolme syytä: kolmas on se, että sitä olisi muuna tuskin koskaan pidettykään, ellei tapausta olisi pitänyt sovitella Siron ja Wiikin akkusatiivisääntöön).

Ensinnäkin subjektiksi tulkitseminen hyvin sopii 1. ja 2. persoonan pronomineja muutenkin koskevaan suomen yleiskielen sääntöön: nämä pronominit voi yleensä jättää pois, mutta ne pannaan ilmi silloin kun niille annetaan painoa. Imperatiivilauseiden persoona on — imperatiivimoduksen voimakkaan sävyn tähden — tavallistakin selvempi, ja siksi imperatiivissa on tarvetta panna pronomini ilmi harvemmin kuin muissa moduksissa.

Toiseksi persoonapronominien semantiikkaan ja syntaktisiin tehtäviin sangen huonosti sopii toimiminen appositiona. Tämä kielioppitermihän tarkoittaa selit-tävää tai täydentävää määritettä (*tohtori Hirvonen; voi sinua raukkaa; Juhaniin, vanhimman veljen, ikä on kaksikymmentä ja viisi vuotta*). Jos halu-

taan termin »appositio» jotakin kiinteää merkitsevän, ei sen piiriin moni sana huonommin luonnu kuin suoraan lauseen puhujaan ja puhuteltavaan viittavat 1. ja 2. persoonan pronominit.

5. Siron ja Wiikin akkusatiivisääntö (= akkusatiiviohjekti on päätteetön eli nominatiivin kaltainen, kun lauseessa ei ole nominatiivisubjektia) on erittäin hyvä sääntö: se tuntuu ryhmittävän oikein yhden kriteerin avulla kaikki lausetyypit, joissa päätteetön akkusatiivimuoto suomen yleiskielessä esiintyy — passiivilauseen, nesessiivirakenteen ja infinitiivisubjektisen lauseen objekteina (*Ikkuna avattiin; Sinun pitää avata ikkuna; Päähäni pälkähti avata ikkuna*). Säännöllä voi jopa olla historiallista reaali-suutta sikäli, että vanhassa kirjasuomes-sa esiintynyt länsimurteinen nesessiivira-kenne *Minun täytyy maksaa velan* on hyvinkin saattanut syrjäytyä yleiskielestä itämurteisen päätteettömän akkusatiivin vaihtoehdon tieltä siksi, että jälkimmäinen on paremmin istunut syntaktiseen systeemiin.

Kun päätteettömän akkusatiiviohjek-tin hyvin tyypillisiä tapauksia ovat juuri imperatiivilauseet (*Avaa ikkuna*), haraa imperatiivilauseissa valinnaisena esiintyvä persoonapronomini hankalasti säännön pätevyyttä vastaan. Kiusaus lakaista ongelma tieltä selittämällä pronomini joksikin muuksi kuin subjektiksi on, kuten voi havaita, ollut voimakas.

Imperatiiviverbin tekijää osoittavien pronomien *sinä, te* ja *me* jäsentäminen appositioiksi on kuitenkin notionaalisesti luonnoton; edellä olen pyrkinyt osoit-tamaan, että se on myös syntaktisesti pätemätön — mikä onkin olennaisempaa. Jos niinkin kauniin säännön kuin Siron — Wiikin akkusatiivisäännön pätevyys on tällaisen väkinäisen poisselit-tämisyhteyden varassa, siitä on parempi vaikka luopua.

Näin ei kuitenkaan onneksi tarvitse tehdä: Siron — Wiikin säännön voi yhä hyväksyä, vaikka katsookin imperatiivi-

predikaatteihin liittyvät 1. ja 2. persoonan pronominit subjekteiksi. Sääntöä vain täytyy hiukan tarkentaa. Siihen tarjoo mallin toinen poikkeus Siron ja Wiikin säännön kirjaimellisesta sanamuodosta: akkusatiiviobjektin muoto subjektittomissa yksikön 3. persoonan predikaattiverbin sisältävissä eli lyhyesti geneerisissä lauseissa on genetiivin kaltainen, vaikka nominatiivimuotoista subjektia ei niissä ole. Esim.: *Jos kaataa karhun, saa 750 mk* (Hakulinen — Karlsson 1975: 341); *Kyllä sen arvaa* ja *Jos hyväksyy tarjouksen, voi tulla valituksi* (H. ja K. 1979: 186).

Hakulinen ja Karlsson selittävät asiaa itse näin (1979: 187): »Näihin seikkoihin vedoten on Timberlake — — ehdottanut *-n*-akkusatiivin jakaumasäännön muotoilemista sillä tavoin, että *-n*- esiintyy sellaisten verbimuotojen yhteydessä, joihin periaatteessa voisi liittyä sanasubjektin. Näin esitetty sääntö sopii kaikkiin aktiivisiin finiittimuotoihin, myös geneeriseen 3. persoonaan; liittyhän ei-geneeriseen 3. persoonan verbimuotoon päätteellinen akkusatiivi — —.» (Harvennus H:n ja K:n.)

Tässä esittämäni näkemyksen mukaan ei Timberlaken sääntö sovikaan kaikkiin aktiivisiin finiittimuotoihin, koska katson, että imperatiivimuotoiseenkin verbiin liittyvä tekijäpronomini on sanasubjektin. Koska Timberlaken säännön tarkoitus on sopia kaikkiin *-n*-päätteistä akkusatiivien vaatimiseen verbinmuotoihin, se kumoutuu tulkinnastani kokonaan — osittaisena sitä ei tarvita. Mutta äskeisen sitaatin loppuosasta saa ainekset jakaumasäännön uuteen muotoiluun, jonka pohjaksi otan eräänlaisen prototyypiluokittelun.

6. Kun verbien aktiivimuotoihin normaalisti liittyy sanasubjektin (myös 1. ja 2., mutta varsinkin 3. persoonassa), on näiden muotojen akkusatiiviobjektin luonnollinen sija — juuri niin kuin Siron — Wiikin sääntö sanoo — *-n*-päätteinen, genetiivin kaltainen. Vaikka sanasubjektin

jäisi pois, kuten juuri geneerisessä 3. persoonan lauseessa, on tämä kuitenkin poikkeuksellista; sanasubjektin esiintyminen on normaalitila. Näihin prototyypiltään sanasubjektisiin verbinmuotoihin kuuluvat suomen moduksista aktiivien indikatiivi, konditionaali ja potentiaali kokonaan sekä imperatiivissa molemmat 3. persoonat.

Imperatiivien toisessa ja harvinaisessa ensimmäisessä persoonassa taas selvästi tavallisinta on, että verbillä ei ole seuraavaa sanasubjektia — näiden imperatiivimuotojen persoona, eli käskyn suunta, on normaalissa puhetilanteessa erityisen selvä. Näissä imperatiivien persoonissa normaalitila onkin siis sanasubjektin esiintymättömyys, poikkeamana taas sen esiintyminen. Ja niin kuin sanasubjektin poikkeava esiintymättömyys (geneerisissä 3. persoonan lauseissa) ei muuta akkusatiiviobjektin päätteettömäksi, ei myöskään poikkeava ilmipano (1. ja 2. persoonan imperatiivilauseissa) sitä muuta *-n*-päätteiseksi.

JAAKKO ANHAVA

LÄHTEET

- HAKULINEN, AULI — KARLSSON, FRED 1975: Suomen akkusatiivi: funktionaalinen näkökulma. — *Vir.* 79 s. 339–364.
- 1979: *Nykysuomen lauseoppia*. SKS, Jyväskylä.
- SIRO, PAAVO 1964: Suomen kielen lauseoppi. Tietosanakirja Oy, Helsinki.
- WIIK, KALEVI 1972: Suomen akkusatiiviobjektin muoto. Turun yliopiston fonetiikan laitoksen julkaisuja 12, Turku.
- YLI-VAKKURI, VALMA 1986: Suomen kielipillisten muotojen toissijainen käyttö. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 28, Turku.